

Ēriks Jēkabsons
(Uniwersytet Łotwy w Rydze)

Początek stosunków Łotwy i Polski: pierwsze kontakty, wiosna–jesień 1919 roku

*The Beginning of Latvian-Polish Relations: First Contacts,
Spring–Autumn of 1919*

STRESZCZENIE

Artykuł porusza kwestię początków, nawiązania między państwowych stosunków łotewsko-polskich w 1919 r. Kiedy sytuacja polityczna i wojskowa na Łotwie ustabilizowała się, wkrótce pojawiło się także zagadnienie nawiązania kontaktów między łotewskimi i polskimi ruchami politycznymi, których geneza sięgała jeszcze okresu końca XIX w. Już wiosną i latem 1919 r. wyraźnie zaznaczyły się warunki, które w końcu tego roku doprowadziły do określonej łotewsko-polskiej współpracy wojskowej i politycznej. W artykule zanalizowano motywy oraz cele obydwu stron, pierwsze kontakty obu delegacji na Konferencję Pokojową w Paryżu i te mające miejsce na Łotwie, wpływy ziemiaństwa polskiego Łatgalii (b. Inflant Polskich) na stosunek Polski do tego obszaru, ustanowienie łotewsko-polskich stosunków wojskowych oraz ich rozwój latem, a następnie pobyt pierwszej łotewskiej delegacji rządowej w Polsce we wrześniu 1919 r. Właśnie latem tego roku nastąpiło stosunkowo dobrze widoczne zbliżenie obydwu państw, co było wywołane pewnymi wspólnymi interesami, a przede wszystkim zagrożeniem ze strony tych samych wrogów – bolszewickiej Rosji i reakcyjnego czynnika niemieckiego w regionie.

Słowa kluczowe: łotewsko-polskie stosunki, początek niepodległości, wojna z Rosją Radziecką, współpraca wojskowa

Związki ziem łotewskich z Rzeczpospolitą Obojga Narodów istniały już od XVI w., jednak pierwsze kontakty łotewsko-polskie w kontekście idei niepodległości państwowej zaznaczyły się już w końcu XIX i na początku XX w. Jeden z najwybitniejszych teoretyków polskiego ruchu socjalistycznego, jednocześnie jeden z nielicznych polskich ziemian w Łatgalii (Latgale na Łotwie) oraz na terytorium byłych Inflant Polskich, który zachował przychylność w stosunku do państwa łotewskiego do samej

swojej śmierci w 1935 r. – urodzony w powiecie dyneburskim (Daugavpils) Bolesław Limanowski, już w 1878 r. przewidział, że Polacy, Białorusini, Litwini, Łotysze i Ukraińcy, „po zrzuceniu jarzma ciężącego nad nimi, w swobodnym powszechnym głosowaniu postanowią sami, czy mają oddzielić się od siebie granicami, czy też pozostawać w ścisłym ze sobą ustroju federacyjnym”.

Nieco później, w 1895 r., jeden z czołowych polskich działaczy socjalistycznych i przyszła głowa państwa – Józef Piłsudski pisał: „[...] na szczęście w skład państwa rosyjskiego oprócz Rosji właściwej wchodzi i inne, przemocą ujarzmione i łańcuchem niewoli przykute do caratu kraje. Ludność tych krajów – Polacy, Litwini, Łotysze, Rusini zalega obszar, dawniej do Rzeczypospolitej Polskiej należące. Mają więc one całkiem inną przeszłość historyczną, inną tradycję; wszystkie zaś cierpią pod caratem srogie prześladowania narodowościowe i religijne, które wśród nich wzbudzają nienawiść ku obecnym stosunkom politycznym [...]. Wszystkie te warunki każą przypuszczać, że stąd właśnie wyjdzie ta siła, która w proch zetrze potęgę caratu [...]. Polska klasa robotnicza, która teraz już niemało caratowi kłopotów sprawia, pociągnie za sobą do walki masę pracującą innych ujarzmionych ludów i, wsparta przez ruch rewolucyjny w Rosji samej, poprowadzi je do zwycięstwa, które nie tylko jej, lecz i wszystkim, w niewoli carskiej jęczącym, swobodę i wyzwolenie zapewni”.

W tym samym 1895 r. III Zjazd Polskiej Partii Socjalistycznej w zaborze rosyjskim przyjął uchwałę, że „PPS w stosunku z grupami opozycyjnymi innych narodowości powinna starać się o rozbudowanie u nich dążeń separatystycznych oraz wykazywać stale konieczność obalenia caratu na drodze współdziałania podbitych przezeń narodowości”¹. W taki sposób uczestnicy polskiego ruchu wyzwolenczego już na przełomie wieków określili Łotyszy jako ewentualnych sprzymierzeńców w przyszłości.

W końcu XIX w. u przedstawicieli nowo powstałej socjaldemokracji łotewskiej zawiązały się stosunkowo stałe kontakty z socjalistami polskimi. Przede wszystkim chodzi o Rygę, w której na Politechnice działały aktywne ugrupowania polskich socjalistów (czołowym działaczem jednego z nich był późniejszy prezydent RP Ignacy Mościcki)². Kontakty i na-

¹ Za: M. Boruta, *Wolni z wolnymi, równi z równymi, Polska i Polacy o niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 45, 57.

² Więcej w: A. Janicki, *Studenci polscy na Politechnice Ryskiej w latach 1862–1918*, t. 1–2, Gdańsk 2005; Ē. Jēkabsons, *Poļu studenti Rīgas Politehniskajā institūtā (19. gs. II puse – 1915. gads)*, „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” 2005, 3, s. 56–83. lpp.; A. Janicki, M. Laszczkowski, Ē. Jēkabsons, *Polentechnikum*, Warszawa 2012, ss. 192.

wet pewna współpraca miały też miejsce między polskimi a lewicowymi studentami łotewskimi, których Polacy usiłowali przekonać do konieczności wysunięcia żądania pełnej niepodległości dla Łotwy. Uważali oni, że tę wolność można będzie osiągnąć w czasie wojny, która z pewnością wybuchnie. Studenci łotewscy wspominali później, że wtedy postawa taka wydawała im się bezpodstawna, a nawet niezrozumiała, jednak przyznawali jednocześnie, że idee te wywarły pewien wpływ na ich światopogląd³.

W 1901 r. w Londynie socjaldemokraci łotewscy – Hermanis Punga i Dāvids Bundža – nawiązali kontakt z czołowym działaczem PPS J. Piłsudskim, który niedawno uciekł ze szpitala więziennego w Petersburgu i generalnie z Rosji. Usiłował on przekonać Łotyszy do konieczności walki nie tylko o socjalizm i autonomię w obrębie Rosji, lecz także o pełną niepodległość. Hermanis Punga cytował później słowa Józefa Piłsudskiego: „Waszym obowiązkiem obecnie jest zrzucić ze swoich pleców polityczne i gospodarcze jarzmo niemieckie oraz poprawić te błędy, z powodu których naród łotewski cierpiał od Niemców. Jestem przekonany, że przyszła niepodległa Polska i wolna Łotwa pójdą ręką w rękę na korzyść naszych narodów”⁴.

Poza tym J. Piłsudski spotykał się w Londynie z socjaldemokratą łotewskim Fridrihsem Vesmanisem. Także jego usiłował przekonać do konieczności wysunięcia żądania niepodległości Łotwy⁵.

W czasie rewolucji 1905 r. w polskiej prasie socjalistycznej w Krakowie opublikowano artykuł o wydarzeniach rewolucyjnych na Łotwie pod tytułem: *Niech żyją Łotysze!*. Opisano w nim walki bojowników łotewskich z wojskiem oraz konkludowano, że Łotwa stała się „krajem świętym” dla wszystkich⁶. Z kolei łotewski socjaldemokrata i uczestnik wydarzeń rewolucyjnych Vilhelms Smaren-Svarinskis po rewolucji na 6 lat trafił do więzienia w Irkucku, w którym celę dzielił z dwoma polskimi socjalistami. Po długich rozmowach i wspólnym czytaniu przysłanej Polakom literatury V. Smaren-Svarinskis zaczął wątpić w słuszność swoich „rewolucyjnych” poglądów i doszedł do wniosku, że narody „Zachodniej Rosji” powinny walczyć o niepodległość, gdyż razem, choćby liczebnie, są one

³ Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs [Historyczne Archiwum Państwowe Narodowego Archiwum Łotwy; dalej: LVVA], 7473. f., 1. apr., 2.l., 45–46., 49. lp. (f. – fonds – fond, zespół lub kolekcja; apr. – apraksts lub opis; lp. – lapa lub karta [materialy archiwalne], natomiast – lpp. – lappuse – strona [książki]).

⁴ Zob.: H. Punga, *Polija un viņas valsts darbinieki*, „Darba Balss” 1921, 31. dec.; *Pilsudskis kā revolucionārs un patriots*, „Latvijas Kareivis” 1922, 3. janv.

⁵ J. Krzesławski, *Stosunki polsko-łotewskie*, Kraków 1925, s. 5.

⁶ P. Łossowski, *Łotwa nasz sąsiad*, Warszawa 1990, s. 5.

równowarte ciemięzcy – narodowi rosyjskiemu. Dlatego „należy sprzyjać ruchowi separatystycznemu w każdym narodzie Rosji”⁷.

Wreszcie jeden z polityków łotewskich, przewodniczący Związku Łotewskich Socjaldemokratów w Szwajcarii, Miķelis Valters, który jako pierwszy przed rewolucją 1905 r. wyraził idee pełnej niepodległości Łotwy – przyznawał później, że na jego poglądy w tym względzie podziałała PPS i osobiście J. Piłsudski. M. Valters m.in. pisał: „Już pierwsze kroki na emigracji nakazały spojrzeć na Litwinów i Polaków, z którymi emigranci spotykali się w Londynie, Zurichu, Bernie i którzy dzielili się wrażeniem, że naród łotewski jakby przez cały czas wpadł w śpiączkę i zapomniał myśleć o sobie”⁸.

Stąd wnioskować należy, że polityczne prądy polskiego ruchu niepodległościowego były znane w pewnej, niewielkiej części społeczeństwa łotewskiego, jednak o żadnej stałej współpracy i nawet poważnym zainteresowaniu ze strony łotewskiej mówić nie można. Chociaż w sytuacji obydwu narodów były pewne podobieństwa, to jednak znacznie różniła je historia i jej konsekwencje, natomiast dostrzeżone kontakty należy uważać raczej za związki widoczne jedynie na poziomie indywidualnym.

Również w czasie I wojny światowej, podobnie jak wcześniej, strona polska przede wszystkim zwracała uwagę na stosunki i współpracę z Litwinami. Właśnie w tym kontekście od czasu do czasu wymieniano także Łotyszy. Na przykład w 1917 r. polski naukowiec Włodzimierz Wakar pisał, że w interesach przyszłej Polski leży zjednoczenie litewskich i łotewskich ziem we wspólny organizm, ponieważ w taki sposób w sąsiedztwie z Polską powstanie silne, niepodległe państwo o wspólnych z Polską interesach gospodarczych i wspólnych zagrożeniach politycznych. Natomiast Polska w stosunku do tych ziem nie tai „programu niwelacyjnego lub kolonizacyjnego”, a za swój obowiązek uważa sprzyjanie „rozwojowi czwartej gałęzi aryjczyków”⁹.

W okresie zbliżania się ku końcowi I wojny światowej w 1918 r. w pewnej mierze były już odczuwalne przyszłe przemiany na mapie politycznej Europy¹⁰. Wobec tego politycy łotewscy i polscy rozpoczęli epi-

⁷ V. Smaren-Svarinskis, *Manas atmiņas*, „Latvju Nacionālā Kluba Biļetens” 1924, 7 i 8.

⁸ M. Valters, *Mūsu tautības jautājums*, w: *Daugavas gadagrāmata*. 1932, Rīga 1932, s. 128; Cytat z F. Cielēns, *Dr. Miķelis Valters vēstures logatā. Viņa 90 gadu piemiņai*, „Brīvība” 1964, 4/5, s. 4 (tłum. autora).

⁹ W. Wakar, *Rozwój terytorialny narodowości polskiej*, cz. 2: *Statystyka narodowościowa kresów wschodnich*, Kielce 1917, s. 154.

¹⁰ O Łotwie w owym okresie w: Ē. Jēkabsons, *Rok 1918 na Łotwie. Okupacja niemiecka i tendencje niepodległościowe*, w: *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. D. Grinberg, J. Snopko, G. Zackiewicz, Białystok 2010, s. 33–39.

zodyczne kontakty, szukając możliwości ewentualnej współpracy ekonomicznej i politycznej w przyszłości. Nie zważano na istniejące zróżnicowania geopolityczne w położeniu obydwu narodów oraz odmienne rozmiary kraju i liczebność ludności, gdyż Łotwa była przecież, w porównaniu z Polską, krajem niedużym. Już w końcu lipca 1918 r. w Sztokholmie do przedstawiciela Polskiego Komitetu Narodowego Józefa Mokrzyńskiego przybył członek Łotewskiej Tymczasowej Rady Narodowej Zigfrīds Meierovics i poinformował go o sytuacji politycznej na Łotwie, a także o celu działalności swojej organizacji – utworzeniu niepodległej Łotwy. Po rozmowie obydwie strony doszły do wniosku, że „po wojnie” należy nawiązać stosunki gospodarcze między Polską a Łotwą (Polaków przede wszystkim interesował port lipajski, w brzmieniu polskim – lipawski) i dlatego trzeba zawczasu omówić formy przyszłej współpracy¹¹. Należy zaznaczyć, że koncepcja polityczna Polskiego Komitetu Narodowego w odniesieniu do przyszłości politycznej ziem łotewskich wówczas, a także później, w żaden sposób nie była przychylna suwerenności Łotwy. Jednak wspomniana rozmowa świadczy, iż nawet dominujący w tym Komitecie polscy nacjonaldemokraci już w 1917 r. dopuszczali możliwość utworzenia niepodległej Łotwy i nawet uważali za stosowne, w celu uzyskania podstawowych informacji, omówić przyszłą współpracę. W istniejącej sytuacji wojskowo-politycznej dalsza współpraca na razie nie rozwinęła się. Podobnie było także ze stosunkami estońsko-polskimi, chociaż np. polityk estoński Karol Pusta w 1924 r. pisał, że już latem 1918 r. w Paryżu, w budynku Polskiego Komitetu Narodowego odbyły się rozmowy o potrzebie, po zakończeniu wojny, nawiązania współpracy między Polską, Litwą, Łotwą, Finlandią, Szwecją i Estonią. Warto jednak zaznaczyć, że ani Litwini, ani Łotysze nie brali w tym spotkaniu udziału¹².

Realna współpraca stała się możliwa dopiero po faktycznym powstaniu obydwu niepodległych państw (listopad 1918), chociaż też nie od razu. W porównaniu z Polską w pierwszych miesiącach niepodległości sytuacja polityczna i wojskowa na Łotwie była o wiele gorsza. Wyraźnie znalazło to wyraz na paryskiej konferencji pokojowej wiosną 1919 r., kiedy nawiązane zostały pierwsze, półoficjalne jeszcze kontakty między Łotwą i Estonią a Rzeczypospolitą Polską, która odrodziła się 11 listopada 1918 r. i była już formalnie akceptowana na arenie międzynarodowej.

¹¹ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Kolekcja opracowań i odpisów dokumentów dotyczących stosunków Polski z Łotwą, Litwą, Estonią i Finlandią [dalej: Kod], t. 2, k. 7; J. LigoŃu, *Latvijas valsts dibināšana*, Rīga 1925, s. 379. lpp.

¹² R. Pullat, *Od Wersalu do Westerplatte. Stosunki estońsko-polskie w okresie międzywojennym*, Kraków 2003, s. 69.

W końcu stycznia 1919 r. minister spraw zagranicznych Łotwy Z. Meierovics spotkał się w Paryżu z przedstawicielem głowy państwa polskiego J. Piłsudskiego – Kazimierzem Dłuskim, który przybył do stolicy Francji z zadaniem ustanowienia stosunków rządu RP ze zdominowanym przez narodową demokrację Polskim Komitetem Narodowym. W rozmowie przedstawiciel Polski wyraził przychylność swoją i swego rządu do kwestii niepodległości Łotwy (podkreślił on zainteresowanie swego kraju w rozszczępieniu Rosji), interesował się stosunkami ekonomicznymi między Łotwą a Rosją w przyszłości, a także mówił o niezbędności zawarcia sojuszu wojskowego przeciwko Rosji z udziałem państw bałtyckich, Finlandii, Polski i Rumunii. Jednak K. Dłuski początkowo odmówił jednoznacznej deklaracji co do ustalenia przynależności państwowej Łatgalii (b. Inflant Polskich), tłumacząc się istniejącymi w tej kwestii niejasnościami. Negował też prawo Litwy do niepodległości, z czym Z. Meierovics się nie zgadzał¹³.

Dnia 26 marca 1919 r. sekretarz delegacji łotewskiej przekazał stronie polskiej kopię noty kierowanej do konferencji z prośbą o przyznanie niepodległości Łotwy¹⁴. W tym samym dniu Z. Meierovics, razem z przewodniczącym delegacji łotewskiej Jānisem Čakste, gościł w siedzibie delegacji polskiej. W czasie śniadania zostały omówione stosunki między obydwoma krajami. Wspominano nawet o ewentualnej wymianie przedstawicieli dyplomatycznych, wymieniając także potencjalne kandydatury¹⁵. Dnia 3 kwietnia w sprawozdaniu dla rządu polskiego członek delegacji Leon Wasilewski podkreślił, że stosunek Łotyszów do Polski jest „analogiczny do estońskiego, choć mniej inicjatywny”. Leon Wasilewski uważał, że Łotysze w kwestii niepodległości wnieśli analogiczną deklarację, jak Estończycy, chociaż politycznie i wojskowo są jeszcze o wiele słabsi od Estończyków. Pisał też, że sojusz z Polską Łotysze uważają za korzystny dla siebie. Oferują Polsce dostęp do portów Morza Bałtyckiego, żądając w zamian uznania swojej niepodległości i dokonania wymiany przedstawicieli (na razie choćby półoficjalnych). Także kierownik Referatu Wschodniego polskiego MSZ-etu Witold Jodko-Narkiewicz w tym czasie meldował z Paryża, że Łotwa życzy sobie zbliżenia z Polską, chociaż jest świadoma, iż dotychczasowy czynnik w postaci wpływów niemieckich wymusza na Polsce pewną „wstrzeźliwość”. Oprócz tego przedstawiciele tak Estonii, jak i Łotwy uważają za pożyteczne utworzenie „Sojuszu Bałtyckiego”,

¹³ LVVA, 1313. f., 2. apr., 31.l., 8–9. lp.

¹⁴ AAN, Akta L. Wasilewskiego, t. 30, k. 113; A. Skrzypek, *Związek Bałtycki*, Warszawa 1972, s. 28.

¹⁵ LVVA, 1313. f., 2. apr., 31.l., 48. lp.

składającego się z państw skandynawskich, Estonii, Łotwy, Litwy, Finlandii i Polski¹⁶.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że właśnie w Paryżu przedstawiciele Łotwy usiłowali wymóc poszanowanie prawa i roli Tymczasowego Rządu Łotwy jako jedyne go depozytariusza władzy na terytorium Łotwy. Mocarstwa z różnych powodów nie zawsze to czyniły. Jedynie po zakończeniu pierwszego etapu pracy konferencji, latem 1919 r., nieco zmieniły swoją postawę z powodu zmiany położenia Tymczasowego Rządu na Łotwie. Na przykład w nocie wniesionej na konferencji przewodniczący delegacji łotewskiej J. Čakste protestował przeciwko próbom Niemiec idącym w kierunku zaakceptowania transportu polskich wojskowych jednostek z Francji do Polski nie przez Niemcy, lecz via port Liepāja (J. Čakste zaznaczył, że jedynie rząd łotewski ma prawo decydować o takim transporcie przez terytorium Łotwy)¹⁷.

Naczelnik Państwa i głównodowodzący Wojska Polskiego J. Piłsudski pewne zainteresowanie państwami bałtyckimi wykazał już na początku 1919 r. (np. w rozmowie z dyplomata Władysławem Baranowskim)¹⁸. 8 kwietnia pisał on do L. Wasilewskiego do Paryża, że najlepszym sposobem wpłynięcia na Litwinów jest presja wywierana na nich ze strony Łotyszy: „Jeśli Łotysze swój akces do jakiejś federacji zrobili, nie wyobrażam sobie, aby Litwini temu podwójnemu naciskowi oprzeć się byli w stanie. Przypuszczam, że i Ameryka i Anglia byłyby skłonne w obecnym czasie do zatwierdzenia takiego paktu i że dawałoby to nam w postaci Libawy i Rygi łatwą rekompensatę za wątpliwy Gdańsk. Dlatego też naciskaj przede wszystkim na Łotyszów czy przez Esończyków, czy bezpośrednio [...]”¹⁹.

W tym okresie stosunki Polski z Litwą pogarszały się coraz bardziej (w kwietniu WP zajęło Wilno). Wobec tego J. Piłsudski 4 maja, pisząc do L. Wasilewskiego, był jeszcze bardziej bezpośredni i szczerzy: „[...] na Boga, walczcie o tę Łotwę i umacniajcie z nimi stosunki. Powtarzam, jest to najprostsz y sposób, żeby złamać sprzeciw Litwinów!”²⁰.

Na początku kwietnia delegacji łotewskiej w Paryżu poglądy J. Piłsudskiego zrelacjonował także przedstawiciel rządu brytyjskiego Esmé Howard, który właśnie wrócił z Polski. Mówił on, że w rozmowie z nim J. Piłsudski podkreślił korzyści, jakie wynikają dla Łotwy z ewentualnej

¹⁶ A. Deruga, *Nieznane dokumenty do dziejów polityki wschodniej Polski 1918–1919*, w: *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, t. 6, Warszawa 1970, s. 241.

¹⁷ LVVA, 1313. f., 2. apr., 23.l., 15. lp.

¹⁸ W. Baranowski, *Rozmowy z Piłsudskim 1916–1931*, Warszawa 1990, s. 137.

¹⁹ L. Wasilewski, *Józef Piłsudski. Jakim go znałem*, Warszawa 1935, s. 174, 176.

²⁰ AAN, Kod, t. 1, k. 43.

umowy o związku z Polską. Zresztą potwierdził to 14 kwietnia członek delegacji polskiej Zygmunt Zaleski, mówiąc o ewentualnym związku obydwu krajów (co prawda Łotyszów ostrożnymi czyniła taka okoliczność, że Z. Zaleski nie wspominał ani o Estonii, ani Finlandii jako o członkach tego związku)²¹.

Zgodnie z instrukcją J. Piłsudskiego delegacja polska właśnie w Paryżu nawiązała kontakt z delegacją estońską oraz łotewską. Szczególnie ciepłe stosunki pojawiły się w relacji do kierowanej przez Jaana Poskę delegacji Estonii, poza tym w miarę dobre stosunki ułożyły się także z Łotyszami. Odbyło się kilka narad informacyjnych z udziałem przedstawicieli łotewskich i polskich (np. na obiedzie organizowanym przez stronę łotewską). J. Čakste 19 kwietnia pisemnie informował Polaków o wydarzeniach na Łotwie. Niemcy i Niemcy bałtyccy, niezadowoleni z proantancskiej polityki Tymczasowego Rządu Kārlisa Ulmanisa, 16 kwietnia w Lipawie zorganizowali przewrót, obalając ten rząd, a nieco później utworzyli inny, proniemiecki. Jednak na statku w porcie pod ochroną brytyjskiej floty K. Ulmanis i kilku ministrów starego rządu w miarę możliwości kontynuowało swoją działalność²². Podobną współpracę kontynuowano także później, np. 12 lipca Polacy wspólnie z przedstawicielami Łotwy, Estonii, Gruzji, Azerbejdżanu i Północnego Kaukazu podpisali kierowaną do rządu Francji notę protestacyjną przeciwko wmięszaniu się armii Denikina w sprawy Gruzji i Północnego Kaukazu²³.

Z kolei członek delegacji litewskiej w Paryżu Petras Klimas wspominał, że odbyło się kilka wspólnych posiedzeń delegacji Litwy, Łotwy i Estonii, na których mówiono o ewentualnej współpracy. Jednak z powodu tego, że Litwini chcieli, żeby Łotysze i Estończycy poparli ich w walce dyplomatycznej przeciwko Polsce, a przedstawiciele sąsiednich narodów – „szukali polskiej pomocy”, szersza współpraca się nie udała. Zgodnie z oceną P. Klimasa, „Polacy potrafili wykorzystać nasze nieporozumienia, afiszując się jako przyjaciele i ratownicy Łotyszy i Estończyków”²⁴. W taki sposób już w Paryżu wyraźnie zaznaczyły się przeciwieństwa, które również później przeszkadzały we współpracy krajów bałtyckich i Polski. Poza tym także w Paryżu znalazły wyraz wygórowane żądania terytorialne Litwy nie tylko w stosunku do Polski i Białorusi, lecz także Łotwy. 22 kwietnia 1919 r. rząd litewski uchwalił instrukcję dla MSZ-etu i swojej delegacji w Paryżu, w której przede wszystkim w skład Litwy włączano

²¹ LVVA, 1313. f., 2. apr., 31.l., 63., 74. lp.

²² Turpat, Akta L. Wasilewskiego, t. 30, k. 114.

²³ LVVA, 1313. f., 2. apr., 26.l., 26. lp. Przedstawiciele polscy podpisali deklarację ze „specjalnym zastrzeżeniem”.

²⁴ P. Klimas, *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, Vilnius 1991, s. 23–24.

Lipawę (w razie konieczności przewidując jej oddanie Łotwie, jednak pod warunkiem swobodnego wykorzystania portu przez Litwę). Owe żądania w całości odpowiadały litewskim roszczeniom co do granic, o których P. Klimas już przedtem wspominał na konferencji. W stanowisku Litwy pojawiły się pretensje także do znacznej części powiatu Ilūkste (Iłłuksza), łącznie z terytorium, które w latach 1919–1920 przez pewien czas znajdowało się w granicach Polski²⁵. W taki sposób faktycznie strona litewska w Paryżu sama stworzyła poważną przeszkodę w dobrych stosunkach z Łotwą i właśnie to otwierało drogę dla współpracy i nawet pewnego zbliżenia Łotwy z Polską. Starania Litwinów o łotewskie wsparcie w konflikcie z Polską okazały się na trwałe nieefektywne.

Jednak delegacja łotewska w Paryżu w sprawie ewentualnej przyszłej granicy z Polską musiała brać pod uwagę i nawet poważnie liczyć się z poglądami kierowanego przez Romana Dmowskiego Polskiego Komitetu Narodowego, które różniły się od stanowiska rządu polskiego i osobiście J. Piłsudskiego. Komitet Dmowskiego żądał włączenia w skład Polski także Litwy, Palangi (Połąga, do 1921 r. należała o Łotwy), Lipawy, powiatu iłłuksztańskiego, południowej Łatgalii (Litwie z Lipawą i okolicą w składzie Polski planowano nadać tylko ograniczoną autonomię). Jeśli 8 października 1918 r. w memorandum kierowanym do prezydenta USA R. Dmowski wsparł pretensje do Lipawy potrzebami gospodarczymi, to już 3 marca 1919 r. w jego żądaniach przedstawionych Komisji do spraw Polskich Konferencji Pokojowej było powiedziane, że granica Polski powinna przebiegać na północ od Lipawy nie tylko z powodów geograficznych i gospodarczych, lecz także dlatego, że „połowa mieszkańców Lipawy to Polacy i Litwini”. Była to oczywista przesada (przed I wojną światową Polacy i Litwini stanowili 17% mieszkańców, jednak w latach 1919–1920 odsetek ten był znacznie niższy). W przeciwieństwie do J. Piłsudskiego postawa R. Dmowskiego także względem terytoriów łotewskich charakteryzowała się tym, że brał on pod uwagę imperialistyczne interesy Rosji. Uważał, że największym wrogiem Polski są Niemcy, a z Rosją należy współpracować celem jej neutralizacji. Owa postawa zachowała się także po 1917 r., wzmocniona przekonaniem, że wkrótce odrodzi się Rosja „niebolszewicka”, która zażąda terytoriów położonych na wybrzeżu Morza Bałtyckiego. 29 maja 1919 r. R. Dmowski pisał, że należy się liczyć

²⁵ Lietuvos centrinis valstybinis archivas, f. 383, ap. 7, b. 20, l.3. Więcej na temat tego terytorium, przez kilka lat będącego spornym terytorium także między Łotwą a Polską w: Ē. Jēkabsons, *Skład narodowościowy mieszkańców 6 gmin powiatu iłłuksztańskiego w XIX–XX w. jako główny powód sporu terytorialnego między Łotwą a Polską w okresie międzywojennym*, w: *Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń*, t. 1, red. M. Liedke, J. Sadowska, J. Trynkowski, Białystok 1999, s. 225–233.

z Rosją, dlatego trzeba porzucić „plany na Łotwę i prowincje bałtyckie w ogóle”²⁶. W taki sposób przedstawiciele Łotwy po raz pierwszy bezpośrednio spotkali się z dwoma aktualnymi dla siebie polskimi programami terytorialnymi – inkorporacyjnym (R. Dmowskiego) i federacyjnym (J. Piłsudskiego). W odniesieniu do Łotwy program inkorporacyjny przewidywał włączenie do Litwy części Kurlandii (autonomiczna Litwa miała pozostać w składzie Rzeczypospolitej), z kolei Łatgalia (b. Inflanty Polskie) miała ostać się albo Polsce, albo w Rosji. Program federacyjny przewidywał unię narodów ujarzmionych przez Rosję pod kierownictwem Polski, a w niektórych źródłach wymieniano wśród tych narodów także Łotyszy. Dla osiągnięcia tego celu polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1920 była bardzo aktywna, czasem nieco chaotycznie szukano ewentualnych sprzymierzeńców na wschodzie. W sumie polityka ta nie odniosła większego sukcesu, przede wszystkim dlatego, że należycie nie oceniono stopnia politycznej dojrzałości tych narodów. Zlekceważono też złożoność sytuacji, wynikającą z przeszłości relacji narodu polskiego z ewentualnymi członkami potencjalnej federacji (przede wszystkim chodziło tu o Ukraińców, Białorusinów i Litwinów). W sumie należy przyznać, że Piłsudski faktycznie pogodził się z tym niekorzystnym dla siebie stanem rzeczy.

Rozmowy i kontakty łotewsko-polskie w Paryżu wiosną 1919 r., biorąc pod uwagę niepewną sytuację wewnętrzną Łotwy, miały wyraźnie charakter raczej informacyjny i to z obydwu stron. Jednak było widać zainteresowanie obu stron w ustanowieniu stosunków i ewentualnej współpracy w przyszłości. Wobec tego kontakty na razie pozostały na poziomie nieoficjalnym. W maju 1919 r. pod wpływem związanej z polskim ziemiaństwem Polskiej Rady Inflant²⁷ w Zarządzie Generalnego Komisarza Ziemi Kresów Wschodnich został utworzony Wydział Łotwy na czele z prawnikiem, byłym ryskim adwokatem i polskim działaczem społecznym Władysławem Sołtanem. Był on jednym z nielicznych ziemian polskich w Łatgalii, który już w styczniu 1919 r. przewidywał w przyszłym życiu narodu łotewskiego tylko jedną możliwość – utworzenie niepodległego narodowego państwa, z którym Polska powinna zawrzeć unię, „wyrzekając się Łotwy polskiej i przyjmując Łotwę narodową”. Przeciwno takiej możliwości wypowiadała się większa część bogatego ziemiaństwa Łatgalii, która

²⁶ A. Juzwenko, *Polska a „biała” Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.)*, Wrocław 1973, s. 144.

²⁷ Rada Inflant Polskich powstała w 1917 r. i składała się z wielkich właścicieli ziemskich. W okresie okupacji niemieckiej ściśle współpracowała z Łotyszami Łatgalii w administrowaniu tym okręgiem, a także popierała ideę połączenia Łatgalii z Łotwą. Od końca 1918 r. Rada działała w Polsce, stopniowo przyjmując wrogą postawę wobec państwa łotewskiego.

obawiała się o charakter stosunków Polski i Łatgalii, jeśli unii zawrzeć się nie uda. Właściciele ziemscy uważali, że dobrowolne „wyrzeczenie się” Łatgalii Łotysze będą uważali za oznakę słabości Polski²⁸. W lutym 1919 r. w wydaniu polskiego MSZ-etu pojawił się artykuł członka tej Rady – Wojciecha Dowgiałły, w którym autor przedstawił historię i aktualną sytuację Łatgalii z punktu widzenia polskiego ziemiaństwa. Szczególnie podkreślał niski poziom wykształcenia oraz brak świadomości narodowej łotewskich chłopów w Łatgalii. W. Dowgiałło pisał, że w zjednoczeniu Łatgalii z pozostałą – „protestancką” Łotwą zainteresowana jest tylko „niewielka część miejscowej inteligencji”, natomiast większa część niewykształconych i mało wykształconych chłopów jest temu przeciwna. Wnioskował, że wobec tego można pozyskać ich zgodę na przyłączenie Łatgalii do katolickiej Litwy²⁹. Wiadomo, że z kolei Litwę Polska Rada Inflant widziała w ścisłym powiązaniu z Polską lub nawet w składzie Polski.

Dnia 31 marca 1919 r. w liście do premiera Ignacego Paderewskiego J. Piłsudski wysunął W. Sołtana i L. Wasilewskiego jako kandydatów na stanowisko pełnomocnika polityki północno-wschodniej (nieco później został mianowany L. Wasilewski)³⁰. Z kolei W. Sołtan w czerwcu został wysłany przez rząd polski do Łotwy, aby „ustanowić stosunki z łotewskimi kręgami politycznymi”, chociaż oficjalnie był on przedstawicielem Polskiego Czerwonego Krzyża, który miał za zadanie wyjaśnienie położenia uchodźców polskich z Rosji Północnej na Łotwie. 11 czerwca W. Sołtan napotkał pewne trudności podczas przejazdu przez kontrolowaną przez Niemców Litwę. W Lipawie, za pośrednictwem swoich znajomych z czasów przedwojennych – prokuratora Izby Sądowej Kārliisa Kvelbergsa i dyrektora Biura Rządu Tymczasowego Dāvisa Rudzītisa – W. Sołtan nawiązał pośredni kontakt z premierem K. Ulmanisem, znajdującym się na pokładzie statku „Saratow” w redzie portu (D. Rudzītis przynosił informacje ze statku, pływając łodzią). Następnie W. Sołtan przybył do Rygi, gdzie spotkał się z przewodniczącym proniemieckiego rządu Andrievsem Niedrą, ministrem rolnictwa Jānisem Ansbergsem, wiceprzewodniczącym Rady Narodowej Gustavsem Zengalssem, publicystą Jānisem Simsonsem, łotewskimi politykami Łatgalii Staņislavsem

²⁸ Archiwum Polskiej Akademii Nauk, M. Świerzbiniński, *Martyrologia Inflant Polskich*, s. 67.

²⁹ W. Dowgiałło, *Inflanty Polskie*, „Przegląd Dyplomatyczny” 1919, 1, s. 29–36.

³⁰ T. Paluszynski, *Rola Leona Wasilewskiego w nawiązaniu stosunków pomiędzy Polską i państwami bałtyckimi*, w: *Niepodległość Polski w 1918 roku a procesy państwowotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 1996, s. 172. Już w lipcu 1919 r. L. Wasilewski planował w swojej przedstawicielskiej pracy w Rydze wykorzystać W. Sołtana jako znawcę miejscowej sytuacji – J. Seskis, *Latvijas valsts izceļšanās pasaules kara notikumu norisē. Atmiņas un apcerējumi (1914–1921)*, Rīga 1991, s. 266. lpp.

Kambalą i Valerijem Seile, księdzem Jānisem Velkme, a także przedstawicielami Niemców bałtyckich – adwokatem Paulem Erdmannem, baronem Lilienfeldtem oraz księciem Borchem (urzędnikiem MSZ-etu rządu A. Niedry). Zarówno rząd K. Ulmanisa, jak i A. Niedry zadeklarowały gotowość nawiązania stosunków dyplomatycznych z Polską. Obiecały też dać gwarancję częściowej polskiej autonomii kulturalnej w Łatgalii oraz ulgi dla Polski w handlu przez porty łotewskie pod warunkiem uznania przez Polskę Łatgalii za integralną część Łotwy. Jedyne obawy wypowiedziane przez rozmówców W. Sołtana (chodzi o przedstawicieli obu łotewskich rządów) były zdeterminowane dotychczasową agresywną polityką Polski na wschodzie. W swoim sprawozdaniu z 10 lipca o pobycie na Łotwie W. Sołtan podkreślał, że jednym z warunków rozpoczęcia współpracy polsko-łotewskiej jest wzajemna wymiana przedstawicielstw dyplomatycznych oraz uznanie granic państwa łotewskiego przez Polskę. Zaznaczył, że musiał „uspokajać” swoich łotewskich rozmówców, tłumacząc, iż „tworzony przez Polskę system państw, oddzielający Rosję od Niemiec, wyklucza każdą agresywną politykę ze strony Polski do sąsiadów”³¹. Po swoim powrocie do Polski W. Sołtan napisał przychylny w stosunku do Łotwy artykuł, w którym dokonał przeglądu historii i dogodnej sytuacji geograficznej Łotwy, a także podkreślił potrzebę zawarcia unii polsko-łotewskiej³².

W piśmie do MSZ-etu z 22 sierpnia W. Sołtan proponował niezwłocznie wysłać do Rygi polską misję dyplomatyczną³³. Pomijając sprawozdania W. Sołtana, ogólne zrozumienie sytuacji na Łotwie i polityki łotewskiej było w tym czasie w Polsce bardzo słabe. 12 lipca odpowiedzialny za sprawy wywiadowcze Frontu Litewsko-Białoruskiego Walery Sławek pisał, że do 1 lipca na Łotwie rządzili Niemcy popierani przez stronnictwo „niejakiego Needry”, które z kolei zwalczało „więcej socjalistycznie nastrojone ugrupowanie pod wpływem niejakiego Uhlmana [...]. Kierunek polityczny Uhlmana jest zbliżony do rosyjskich socjalistów rewolucjonistów”. Jednak, jak przyznają polscy historycy, wraz z zakończeniem misji W. Sołtana, naczelnik RP J. Piłsudski oraz rząd traktowali Łotwę i Estonię jako „organizmy niepodległe”³⁴.

W przypadku Łotwy warunkiem tej zmiany stosunku była przede wszystkim inna sytuacja wojskowo-polityczna w kraju. Nowy okres w stosunkach z Polską, a także z innymi krajami rozpoczął się dopiero po

³¹ AAN, Kod, t. 2, k. 41–44.

³² W. Sołtan, *Polska a Łotwa*, „Przegląd Narodowy” 1919, 5, s. 564–569.

³³ T. Paluszyński, *Walka o niepodległość Łotwy 1914–1921*, Warszawa 1999, s. 236.

³⁴ P. Okulewicz, *Koncepcja „międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań 2001, s. 55, 57.

rozbiciu w bitwie pod Cēsis niemieckich jednostek przez wojska estońskie wspomagane przez oddziały łotewskiej Brygady Łotwy Północnej, będące w składzie tych wojsk w okresie od czerwca do początku lipca 1919 r. Wynikiem wspomnianej bitwy było uzyskanie przez rząd K. Ulmanisa kontroli nad uwolnionym od bolszewików terytorium państwa (oprócz części Zemigalii – Zemgale, gdzie w miejscach koncentracji wojsk niemieckich rozpoczęło się tworzenie wrogiej wobec Łotwy niemiecko-rosyjskiej armii pod dowództwem Pawła Bermondta). Już w maju 1919 r. rząd polski rozważał możliwość mianowania Leona Wasilewskiego na swego przedstawiciela w państwach bałtyckich (w Finlandii, Estonii i na Łotwie). 15 i 16 lipca w Paryżu L. Wasilewski odwiedził przewodniczącego delegacji łotewskiej Jānisa Seskisa, informując go zarówno o swoim rychłym mianowaniu na to stanowisko, jak i poglądach politycznych. Wyjawiał też swoje główne zadanie – stworzenie dobrych stosunków Polski z Łotwą i umożliwienie zawarcia konwencji wojskowej. Wspomnił także o swoim oczekiwany wyjeździe do Rygi³⁵.

Jednak po powrocie do Warszawy (17 VII) L. Wasilewski nie wyjechał ponownie do Rygi. Na początku sierpnia rozpoczął pracę w Wilnie jako pełnomocnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawach północno-wschodnich, co oznaczało, że faktycznie został przedstawicielem Polski w wymienionych wyżej krajach. W tym czasie J. Piłsudski w rozmowie z nim jeszcze raz podkreślił konieczność zbliżenia z Łotwą (potrzebę nawet większą niż w przypadku Estonii)³⁶. Na Łotwie na mianowanie na pełnomocnika L. Wasilewskiego reagowano przychylnie, a minister spraw zagranicznych Z. Meierovics podkreślił, że stosunki z Polską są dobre i „do Łatgalii Polacy więcej nie zgłaszają pretensji”³⁷.

Dnia 5 sierpnia, zgodnie z rozkazem dowództwa Wojska Polskiego, dla utrzymania komunikacji z dowództwem łotewskim w Rydze została utworzona grupa czterech lotników na czele z porucznikiem Ludomiłem Rayskim (lot z Wilna do Rygi trwał dwie i pół godziny)³⁸. Właśnie tymi sa-

³⁵ J. Seskis, *Latvijas valsts izcelsšanās*, s. 266–267. lpp.

³⁶ L. Wasilewski, *Józef Piłsudski*, s. 194–195, 197–199.

³⁷ „Latvijas Sargs” 1919, 25. jūl., 5. aug.; „Brīvā Zeme” 1919, 5. aug.

³⁸ M. Bukhman, *Baltic Civil War Calendar 1918–1920* (maszynopis w posiadaniu autora), s. 27. Początkowo w komunikacji samolotów między Wilnem a Rygą pojawiały się trudności. Na początku września lotnicy polscy meldowali, że 26 sierpnia w Rydze władze i lotnicy łotewscy przyjęli ich serdecznie, jednak władze nie posiadały paliwa oraz odpowiednich smarów, dlatego Polacy musieli uzupełniać zapasy w magazynach miejscowych aptek, a paliwo – w misji brytyjskiej. Podporucznik Józef Godlewski raportował: „Lot trwał 2 godz. i 35 min. Lotnisko w Rydze dobre. Hale są [...]. Warunki życia są b. trudne z powodu drożyzny. Obiad na jedną osobę »menu« 30 ry [...]. Łotwa jako państwo

molotami i tą trasą już w lipcu³⁹ i potem w środku sierpnia, z zadaniem od Sztabu Frontu Litewsko-Białoruskiego przybył inżynier Aleksander Lutze-Birk (urodzony w Rydze, studiował na Politechnice Ryskiej, znał język łotewski). Miał on nawiązać kontakt z łotewskimi politykami, ocenić sytuację (szczególnie w powiązaniu z wydarzeniami w Zemigalii, gdyż jednostki niemieckie właśnie przekształcały się w „Armię Rosji Zachodniej”), a także rozpoznać położenie mniejszości polskiej na Łotwie. W Rydze A. Lutze-Birk spotkał się z ziemianinem z Łatgalii, członkiem Rady Narodowej Łotwy, Julianem Salcewiczem (interesujące, że nieliczni ziemianie niemieccy z Łatgalii także prosili J. Salcewicza o ochronę ich interesów w Komisji Spraw Agrarnych Rady Narodowej, której był członkiem) oraz innymi przedstawicielami polityków Łatgalii, a 23 sierpnia rozmawiał z Z. Meierovicsem i J. Čakste⁴⁰, którzy wyrazili gotowość wysłania do Polski oficjalnej delegacji, jeśli tylko strona polska wyrazi gotowość jej przyjęcia⁴¹.

W tym czasie, 15 sierpnia 1919 r., na posiedzeniu Rady Narodowej minister Z. Meierovics w swoim przemówieniu po raz pierwszy oficjalnie wyraził o kwestii stosunków z Polską. Podkreślił, że do Łatgalii pretensje terytorialne roszczą Rosja, Polska i Litwa. Wspomniał, że na konferencji w Paryżu przedstawiciele Polski mówili o „znajdującej się pod duchowym i kulturalnym wpływem Polski” Łatgalii jako „ziemi polskiej”, która do niej należy. Dalej Z. Meierovics powiedział: „Jeśli teraz te rozmowy zostaną zaniechane, to dlatego, że interesy Polski i Łotwy są takie, że zmuszają obydwie strony do pewnego porozumienia, jednak nie da się nie zauważyć chęci uzyskania wpływów w Łatgalii wśród jednej części polskich mężów stanu”. Jednocześnie Z. Meierovics otwarcie zaznaczył także pretensje Litwy do Łatgalii („w swoim czasie także ona uważała, że Łatgalia, jeśli nie jest ona republiką niezależną, to w każdym razie jest ziemią, o losie której powinna decydować także Litwa”)⁴². Taka ocena była w pewnym stopniu prawidłowa, jednak J. Piłsudski, który w tym czasie decydował o polskiej polityce zagranicznej, czynnie usiłował realizować swoją koncepcję w odniesieniu do państw bałtyckich. Według niego Polska powinna była wyrzec się wszelkich pretensji do Łatgalii. W sierpniu, spotykając się z przedstawicielem dowództwa estońskiego w Wilnie,

jest b. biedne, brak najkonieczniejszych rzeczy. [...]”. – Centralne Archiwum Wojskowe, Szefostwo Lotnictwa, I. 301. 14. 29; T. Kopański, 3. *Eskadra Wywiadowcza 1918–1920*, Warszawa 1999, s. 159.

³⁹ A. Skrzypek, *Związek*, s. 32.

⁴⁰ AAN, Akta L. Wasilewskiego, t. 41, k. 11.

⁴¹ Turpat, Kod, t. 2, k. 103.

⁴² „Valdības Vēstnesis” 1919, 3. sept.

J. Piłsudski mówił o potrzebie utworzenia wspólnego polsko-łotewsko-litewsko-estońskiego frontu przeciwko Rosji Radzieckiej. Pod tym warunkiem polskie dowództwo od razu proponowało przysłanie do Wilna przedstawicieli dowództw wszystkich wymienionych krajów, żeby omówić skoordynowane działania i jako pierwszy ewentualny wynik takiej współpracy wymieniało zajęcie Dyneburga (Daugavpils)⁴³.

Zgodnie z tymi planami dowództwo polskie 20 sierpnia mianowało swego przedstawiciela przy dowództwie łotewskim i estońskim – kapita- na Aleksandra Myszковского, który do tego czasu zajmował stanowisko szefa sekcji „Wschód” II Oddziału Sztabu Generalnego i faktycznie kierował pracą wywiadowczą przeciwko Rosji Radzieckiej i Litwie⁴⁴. Przybył on do Rygi, gdzie 26–27 sierpnia wziął udział w inicjowanej przez Brytyjczyków naradzie przedstawicieli koalicji antybolszewickiej (w składzie: Łotwa, Litwa, Estonia, Polska, armia Bermondta, armia Judenicza). Spotkanie zakończyło się podpisaniem umowy przewidującej wyznaczenie odcinków frontu przeciwko Rosji Radzieckiej. Planów tych nigdy nie udało się zrealizować z powodu wzajemnych kontrowersji i zbyt zróżnicowanych interesów wspomnianej grupy państw. A. Myszkowski, będąc także pod pewnym wpływem sprawozdania A. Lutze-Birka o sytuacji na Łotwie, w rozmowach z przedstawicielami brytyjskimi o kwestii armii Bermondta był bardzo ostrożny. Nie zważał na swoje obszerne pełnomocnictwa i podpisał wspólną umowę z zastrzeżeniem, że powinna ona być potwierdzona przez dowództwo polskie⁴⁵. Sam A. Myszkowski wspominał później, że był pierwszym z przedstawicieli zagranicznych, który w rozmowie z głównodowodzącym armii łotewskiej – generałem Dāvidsem Sīmansonsem – wskazał na prawdziwe cele Bermondta⁴⁶. Na początku września na Łotwie już było wiadomo, że A. Myszkowski będzie mianowany stałym wojskowym przedstawicielem Polski na Łotwie i w Estonii⁴⁷, a 19 września, kiedy powrócił do Rygi z Tallina, zgodnie z podaną przez prasę łotewską informacją, już znajdował się na tym stanowisku⁴⁸ (na ra-

⁴³ R. Pullat, *Od Wersalu do Westerplatte*, s. 71–72.

⁴⁴ Centralne Archiwum Wojskowe [dalej: CAW], Akta personalne A. Myszковского, 1769/ 89/ 3610; A. Skrzypek, *Zagadnienie polsko-łotewskiej konwencji wojskowej*, w: *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, t. 6, Warszawa, 1970, s. 218; A. Skrzypek, *Stosunki polsko-łotewskie 1918–1939*, Gdańsk 1997, s. 19; A. Peplowski, *Wywiad polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996, s. 14.

⁴⁵ W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945*, t. 2, Londyn 1956, s. 194.

⁴⁶ A. Miškovskis, *Iz manām atmiņām no Latvijas*, w: *Ģenerālis Jānis Balodis. Atmiņu krājums no Latvijas brīvības cīņu laika*, Rīga 1931, s. 71. lpp.

⁴⁷ „Latvijas Sargs” 1919, 3. sept.

⁴⁸ LVVA, 6033. f., 1. apr., 24. l., 3. lp.; „Jaunākās Ziņas” 1919, 19. sept.

zie pozostał on jedynym oficjalnym przedstawicielem swego kraju na Łotwie). Jednocześnie jesienią 1919 r. A. Myszkowski rozpoczął tworzenie polskiej sieci wywiadowczej na Łotwie. Była ona skierowana przede wszystkim przeciwko Rosji radzieckiej. Najwcześniej komórki wywiadu pracowały w Rydze i Lipawie. Dostarczały informacje, które były przekazywane do Ekspozytury Frontu Litewsko-Białoruskiego w Wilnie⁴⁹.

We wrześniu rząd Łotwy wiedział, że należy oczekiwać poważnego konfliktu z niemiecko-rosyjską armią Bermondta w Zemigalii, dlatego szczególnej aktualności nabrało ustanowienie relacji z ewentualnymi aliantami. Zaraz potem, jak L. Wasilewski pisemnie poinformował J. Čakste (swego „osobistego znajomego”) o tym, że Polska chętnie przyjmie przedstawicieli łotewskich⁵⁰, na początku września do Polski udała się delegacja na czele z członkiem Rady Narodowej, przyszłym dyplomatą, Kārlisem Zariņšem. W składzie delegacji był także pełnomocnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych do spraw handlowych Kārlis Spāde⁵¹ oraz przedstawiciel wojska – kapitan Oskars Asmanis⁵². Przez Litwę i Prusy Wschodnie (Niemcy) z trudem dotarli oni do Warszawy, a stamtąd, 15 września – do Wilna, gdzie znajdował się J. Piłsudski. W rozmowach wstępnych z L. Wasilewskim Łotysze usiłowali rozpoznać stosunek Polski do Łatgalii i Dyneburga, zbadać możliwości ewentualnej pomocy dla Łotwy oraz współpracy ekonomicznej. W rozmowach brał udział szef II Oddziału Frontu Litewsko-Białoruskiego kapitan Walery Sławek, oficer łącznikowy z MSZ-etem, rotmistrz Stanisław Radziwiłł oraz rotmistrz Stanisław Prus-Bogusławski. L. Wasilewski konstatował, że łotewska delegacja ma poważny wymiar i nosi charakter informacyjny. Zgodnie z instrukcjami J. Piłsudskiego, L. Wasilewski oświadczył, że Polska nie rości pretensji do Łatgalii i Dyneburga oraz jest gotowa pomóc Łotwie w dostawach uzbrojenia. Został też omówiony stosunek obydwu państw do Litwy. L. Wasilewski powiedział, że strona polska byłaby zadowolona, gdyby Łotwie udało się „w przyjaznym duchu przekonać Litwę” o niezbędności zmiany swojej nieprzyjaznej w stosunku do Polski polityki zagranicznej. Z kolei sam J. Piłsudski w rozmowie z Łotyszami 16 września wyraził chęć zawarcia sojuszu wojskowego oraz obiecał nie tylko uzbrojenie, lecz w razie potrzeby także pomoc Wojska Polskiego w walce z armią Bermondta. K. Zariņš przed wyjazdem w Rydze otrzymał instrukcje, aby być ostrożnym, „nie angażować się”, ani też w imieniu rządu nie brać na sie-

⁴⁹ A. Peplowski, *Wywiad polski na ZSRR 1921–1939*, s. 25.

⁵⁰ AAN, Kod, t. 2, k. 103.

⁵¹ K. Spāde został włączony w skład delegacji zgodnie z propozycją K. Zariņša jako znawca sytuacji, ponieważ dopiero co wrócił do Łotwy z Polski.

⁵² AAN, Akta L. Wasilewskiego, t. 41, k. 29.

bie żadnych zobowiązań. Dlatego zachował on powściągliwość i istotnie nic nie obiecywał⁵³. Przedstawiciele Łotwy otrzymali potwierdzenie, że nawet w wypadku zajęcia Dyneburga przez Wojsko Polskie, miasto będzie uważane za należące do Łotwy. Została omówiona także możliwość wspólnego ataku na Dyneburg⁵⁴.

Dnia 16 września delegacja łotewska, której towarzyszyli oficerowie polscy, Prus-Bogusławski i Puchalski, przybyła do litewskiego Kowna i spotkała się (interesujące, że w obecności obu Polaków) z głównodowodzącym armii litewskiej Silwestrasem Žukauskasem oraz ministrem spraw zagranicznych Augustinasem Voldemarasem. Ostatni wyraził niezadowolenie z tego powodu, że delegacja łotewska najpierw gościła w Polsce. Stwierdził też, że Polacy nie są w stanie zająć Dyneburga, ponieważ, gdyby mogli to uczynić, to by już to zrobili⁵⁵. Do Rygi K. Zariņš wrócił 20 września⁵⁶ i w prasie łotewskiej podkreślał uprzejme przyjęcie w Polsce oraz przychyłność J. Piłsudskiego do Łotyszy, a także wyrażał przekonanie, że Polska nie rości pretensji do ziem łotewskich. W swojej wypowiedzi eksponował, że w rozbieżnościach Polski z Litwą „wina nie leży wyłącznie po stronie polskiej”⁵⁷. Ponad 30 lat po tych wydarzeniach K. Zariņš wspominał słowa J. Piłsudskiego wypowiedziane przez niego do Łotyszów w Wilnie: „[...] powinniśmy iść razem. Wam zagrażają Rosjanie i nam zagrażają Rosjanie. Wy jesteście dobrymi żołnierzami i tacy jesteśmy my. Wy macie dobre porty – my – węgiel, my możemy jeden drugiego tylko uzupełnić”⁵⁸. Wyrażone w ten sposób przeciwieństwa i różnice interesów między Łotwą a Litwą w latach 1919–1920 nie zostały wyartykułowane po raz ostatni. Rozdźwięki te stały się jednym z głównych powodów dalszej współpracy łotewsko-polskiej.

⁵³ K. Zariņš, *35 gadi Latvijas valsts darbā*, w: *Latviešu Almanahs 1954. gadam*, London 1953, s. 73–75. lpp.; LVVA, 5480. f., 1. apr., 60.l., 3–6. lpp. (Sprawozdanie K. Zariņša z 20 września 1919 r. o delegacji w Polsce i na Litwie); „*Latvijas Sargs*” 1919, 17. sept.; AAN, Kod, t. 2, k. 103–104.

⁵⁴ A. Skrzypek, *Związek*, s. 42–43; P. Łossowski, *Łotwa*, s. 8.

⁵⁵ W owym czasie toczyły się walki koło Dyneburga, w których Polacy i Litwini walczyli z Armią Czerwoną. Więcej w: Ē. Jēkabsons, *Walki Wojska Polskiego z Armią Czerwoną w okolicach Dyneburga we wrześniu 1919 roku*, „*Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska*” 2005, 18, s. 50–60.

⁵⁶ K. Zariņš, *35 gadi*, s. 75–76. lpp.; LVVA, 5480. f., 1. apr., 60.l., 5–6. lp.

⁵⁷ „*Latvijas Sargs*” 1919, 25. sept.; „*Brīvā Zeme*” 1919, 26. sept.

⁵⁸ K. Zariņš, *35 gadi*, s. 76. lpp.

* * *

Już wiosną i latem 1919 r. wyraźnie zaznaczyły się warunki, które w końcu tego roku doprowadziły do określonej łotewsko-polskiej współpracy wojskowej i politycznej. Do lata 1919 r. strona polska do wydarzeń na Łotwie odnosiła się ostrożnie, co należy tłumaczyć przede wszystkim niepewną sytuacją wewnętrzną (władza bolszewicka, okupacja niemiecka, dwa rządy na Łotwie). W tym czasie rząd K. Ulmanisa również miał do rozwiązania aktualniejsze i ważniejsze problemy. Zresztą na razie nie było także wspólnej granicy z Polską, dlatego Polskę traktowano jedynie jako ewentualnego sprzymierzeńca w przyszłości i to w dziedzinie politycznej – istniała nadzieja na pomoc Polski w uzyskaniu międzynarodowego uznania Łotwy. Jeśli chodzi o rząd łotewski, to od samego początku wyrażał dwie wyraźne tendencje – po pierwsze, strona łotewska była świadoma, że interesy Polski w tym czasie w pewnej mierze pokrywają się z interesami Łotwy i Polska może udzielić Łotwie znaczącej pomocy. Po drugie – było wyraźnie widać ostrożność do ewentualnych zamiarów Polski w odniesieniu do Łotwy, także w kwestii państwowej przynależności Łatgalii. Już w omawianym okresie Łotwa wyraźnie zapoznała się zarówno z „poglądami terytorialnymi” zwolenników J. Piłsudskiego, jak i z aspiracjami Narodowej Demokracji, a nawet zapatrywaniami wielkiego ziemiaństwa kresowego, które nie były przychylnie wobec Łotwy. Jednak po wygranej bitwie Estończyków i Łotyszy nad Niemcami pod Cēsis (Wenden) w czerwcu–lipcu 1919 r. i umocnieniu władzy rządu K. Ulmanisa na Łotwie rozpoczęło się dość widoczne zbliżenie obydwu państw, co było wywołane pewnymi wspólnymi interesami, a przede wszystkim wspólnymi wrogami – Rosją bolszewicką oraz reakcyjnym czynnikiem niemieckim w regionie.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Akt Nowych [AAN]:

Kolekcja opracowań i odpisów dokumentów dotyczących stosunków Polski z Łotwą, Litwą, Estonią i Finlandią, t. 1, 2.

Akta L. Wasilewskiego, t. 30, 41.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs [LVVA].

Centralne Archiwum Wojskowe:

Akta personalne A. Myszковского.

Opracowania

- Baranowski W., *Rozmowy z Piłsudskim 1916–1931*, Warszawa 1990.
- Boruta M., *Wolni z wolnymi, równi z równymi. Polska i Polacy o niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej*, Kraków 2002.
- Bukhman M., *Baltic Civil War Calendar 1918–1920* [maszynopis w posiadaniu autora].
- Cielēns F., *Dr. Miķelis Valters vēstures logatā. Viņa 90 gadu piemiņai*, „Brīvība” 1964, 4/5.
- Deruga A., *Nieznane dokumenty do dziejów polityki wschodniej Polski 1918–1919*, w: *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, t. 6, Warszawa 1970.
- Dowgiałło W., *Inflanty Polskie*, „Przegląd Dyplomatyczny” 1919, 1.
- Janicki A., Łaszczkowski M., Jēkabsons Ē., *Polentechnikum*, Warszawa 2012.
- Janicki A., *Studenci polscy na Politechnice Ryskiej w latach 1862–1918*, t. 1–2, Gdańsk 2005.
- Jēkabsons Ē., *Polu studenti Rīgas Politehniskajā institūtā (19. gs. II puse – 1915. gads)*, „Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” 2005, 3.
- Jēkabsons Ē., *Rok 1918 na Łotwie. Okupacja niemiecka i tendencje niepodległościowe*, w: *Rok 1918 w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. D. Grinberg, J. Snopko, G. Zackiewicz, Białystok 2010.
- Jēkabsons Ē., *Skład narodowościowy mieszkańców 6 gmin powiatu iłkuksztańskiego w XIX–XX w. jako główny powód sporu terytorialnego między Łotwą a Polską w okresie międzywojennym, w: Granice i pogranicza. Historia codzienności i doświadczeń*, t. 1, red. M. Liedke, J. Sadowska, J. Trynkowski, Białystok 1999.
- Jēkabsons Ē., *Walki Wojska Polskiego z Armią Czerwoną w okolicach Dyneburga we wrześniu 1919 roku*, „Zeszyty Naukowe Muzeum Wojska w Białymstoku” 2005, 18.
- Juzwenko A., *Polska a „biała” Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.)*, Wrocław 1973.
- Klimas P., *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*, Vilnius 1991.
- Kopański T.J., 3. *Eskadra Wywiadowcza 1918–1920*, Warszawa 1999.
- Krzysztof J., *Stosunki polsko-łotewskie*, Kraków 1925.
- Līgotņū J., *Latvijas valsts dibināšana*, Rīga 1925.
- Łossowski P., *Łotwa nasz sąsiad*, Warszawa 1990.
- Miškovskis A., *Iz manām atmiņām no Latvijas*, w: *Ģenerālis Jānis Balodis. Atmiņu krājums no Latvijas brīvības cīņu laika*, Rīga 1931.
- Okulewicz P., *Koncepcja „międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań 2001.
- Paluszyński T., *Rola Leona Wasilewskiego w nawiązaniu stosunków pomiędzy Polską i państwami bałtyckimi*, w: *Niepodległość Polski w 1918 roku a procesy państwowotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. Z. Mańkowski, Lublin 1996.
- Paluszyński T., *Walka o niepodległość Łotwy 1914–1921*, Warszawa 1999.
- Peptoński A., *Wywiad polski na ZSRR 1921–1939*, Warszawa 1996.
- Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski 1864–1945*, t. 2, Londyn 1956.
- Pullat R., *Od Wersalu do Westerplatte. Stosunki estońsko-polskie w okresie międzywojennym*, Kraków 2003.
- Punga H., *Polija un viņas valsts darbinieki*, „Darba Balss” 1921, 31. dec.
- Seskijs J., *Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. Atmiņas un apcerējumi (1914–1921)*, Rīga 1991.
- Skrzypek A., *Zagadnienie polsko-łotewskiej konwencji wojskowej*, w: *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, t. 6, Warszawa 1970.
- Skrzypek A., *Stosunki polsko-łotewskie 1918–1939*, Gdańsk 1997.
- Skrzypek A., *Związek Bałtycki*, Warszawa 1972.
- Smaren-Svarinskis V., *Manas atmiņas*, „Latvju Nacionālā Kluba Biļetens” 1924, 7 i 8.
- Sołtan W., *Polska a Łotwa*, „Przegląd Narodowy” 1919, 5.

Valters M., *Mūsu tautības jautājums*, w: *Daugavas gadagrāmata 1932*, Rīga 1932.

Wakar W., *Rozwój terytorialny narodowości polskiej, cz. 2: Statystyka narodowościowa kresów wschodnich*, Kielce 1917.

Wasilewski L., *Józef Piłsudski. Jakim go znałem*, Warszawa 1935.

Zariņš K., *35 gadi Latvijas valsts darbā, Latviešu Almanahs 1954 gadam*, London 1953.

ABSTRACT

The article is devoted to the establishing and beginnings of Latvian-Polish international relations in 1919 when political and military situation in Latvia was stabilized. Shortly are reviewed also the first contacts between Latvian and Polish political movements already from the end of the 19th century. During the spring and summer of 1919, distinctly emerged the conditions which led to definite Latvian-Polish military and political cooperation. The article analyzes motives and aims of both sides, the first contacts of both delegations at Paris Peace Conference, the first contacts in Latvia, the establishing of Latvian-Polish military relations and their development during the summer, the activities of first Latvian state delegation in Poland in September. During the summer of 1919, it became visible the establishing of friendly relations of both countries which was determined by common interests, first of all – the common enemies – the Soviet Russia and a reactionary German factor in the region.

Key words: Latvian-Polish relations, the beginning of independence, war with Soviet Russia, military cooperation

NOTA O AUTORZE

Dr hist. Ēriks Jēkabsons – profesor, pracuje na Uniwersytecie Łotwy w Rydze. Jest autorem 18 książek i 230 artykułów naukowych (opublikowanych na Łotwie i w 13 innych krajach). Uczestniczył w 167 konferencjach naukowych na Łotwie, Litwie, Ukrainie, Białorusi, w Polsce, Rosji, Estonii, Francji, USA, Rumunii, Mołdawii, Czechach, Wielkiej Brytanii i Finlandii. Jest członkiem Komisji Historyków przy Prezydencie Łotwy, ekspertem Rady Naukowej Łotwy oraz ekspertem zagranicznym Rady Narodowej Badań Naukowych w Rumunii. Wchodzi w skład redakcji i rad naukowych 6 czasopism naukowych na Łotwie i w 15 innych krajach. Wykładał na uniwersytetach w Polsce, na Ukrainie oraz Białorusi. Był stypendystą Fulbrighta na Uniwersytecie Stanford w USA. Został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi RP.